

Таким образом выявлены в ходе анализа модификации звуковых и просодических характеристик в поэтапной актуализации телефонного разговора свидетельствуют о его отличии от иных видов диалогического общения и позволяют отнести его к особой разновидности устно-речевого дискурса.

А. А. Лукашанец (Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі, Мінск, Беларусь)

ЛЕКСІЧНАЯ ВАРЫЯТЫЎНАСЦЬ У СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЕ: ТЫПЫ І ФАКТАРЫ РАЗВІЦЦЯ

Лексічная варыятыўнасць з'яўляецца паказчыкам высокага ўзроўню развіцця любой літаратурнай мовы, сведчаннем яе багатых намінаўных, словаўтваральных і выяўленча-вобразных магчымасцей, а таксама адлюстроўвае асаблівасці гістарычных шляхоў і ўмоў развіцця і кантактаў з іншымі мовамі. Не з'яўляецца выключэннем у гэтых адносінах і сучасная беларуская мова – дзяржаўная мова Рэспублікі Беларусь.

Беларуская мова на пачатку XXI стагоддзя характарызуецца не толькі багаццем слоўнікавага складу, але і разгалінаванай рознаўзроўневай лексічнай варыятыўнасцю, складаным перапляценнем лексіка-стылістычных сродкаў. Сучасны стан лексічнай варыятыўнасці ў значнай ступені адлюстроўвае асаблівасці фарміравання сучаснай беларускай літаратурнай мовы, яе намінаўныя магчымасці, а таксама экстралінгвістычныя ўмовы развіцця і функцыянавання ў XX стагоддзі.

У сучаснай беларускай мове лексічная варыятыўнасць знаходзіць сваё праяўленне на розных узроўнях, што дазваляе выдзеліць наступныя разнавіднасці (тыпы) лексічнай варыятыўнасці.

1. Фанетыка-фаналалагічная варыятыўнасць: *віндсерфінг* і *віндсёрфінг*, *долар* і *даляр*, *камп'ютар* і *кампутар*, *класічны* і *клясычны*, *пафас* і *патас* (інтэрнэт-маўленне) і г. д.

2. Словаўтваральная варыятыўнасць (асабліва ў сферы мадыфікацыйнага словаўтварэння): *бізнесаўскі* (*бізнесоўскі*) і *бізнесовы*, *выступленне* і *выступ*, *дысконтны* і *дысконтавы*, *канцэртны* і *канцэртовы*, *пляцак* і *запlechнік*, *рыначны* і *рынкавы*, *коцік* і *каток*, *дочачка* і *дачушка*, *сынок* і *сыночак*, *маленькі* і *маленечкі*, *біблейскі* і *біблейны*, *маладзёжны* і *моладзевы* і г. д.

3. Словаўтваральна-граматычная варыятыўнасць: *выступовец* і *выступоўца*, *грантадавец* і *грантадаўца* і г. д. Варыятыўнасць словаўтваральных фармантаў уплывае на варыятыўнасць склонавых форм, напрыклад: *выступовец* – [адсутнасць наступнага] *выступоўца*, але: *выступоўца* – [адсутнасць чарговага] *выступоўцы*.

4. Уласна лексічная варыятыўнасць (лексічная сінанімія і лексічная дублетнасць): *веласіпед* і *ровар*, *гутарык* і *далькажык* ‘мабільны тэлефон’, *тратуар* і *ходнік*, *працэнт* і *адсотак*, *тыраж* і *наклад*, *сабака*, *малпа* і *слімак*, *вадзіцель* (аўтобуса) і *кіроўца* і інш.

Прычыны і шляхі развіцця лексічнай варыянтнасці ў сучаснай беларускай мове маюць комплексны характар і ўключаюць як уласна лінгвістычныя (перш за ўсё намінатыўныя магчымасці сістэмы мовы), так і экстралінгвістычныя (сацыялінгвістычныя) фактары. Сярод найбольш значных для развіцця слоўнікавага складу сучаснай беларускай мовы ў плане яе лексічнага вар’іравання назавем наступныя.

1. Рэалізацыя намінатыўных (у першую чаргу словаўтваральных) магчымасцей сістэмы мовы:

а) багатае гістарычнае мінулае беларускай мовы, даўнія традыцыі пісьменства і багатая кніжная спадчына, што ў сукупнасці забяспечыла сучаснай беларускай мове выпрацоўку разнастайных лексічных сродкаў намінацыі і разватай сістэмы словаўтварэння;

б) паралельнае ўтварэнне дублетных лексічных адзінак – словаўтваральных сінонімаў: *мосцік і масток, заплечнік і пляцак, выступовец (выступоўца) і выступальнік, ватар і брамнік, вучылішча і вучэльня*;

в) паралельнае суіснаванне запазычанняў і ўласнамоўных намінатыўных вытворных адзінак: *рукзак і заплечнік, спартсмен і спартовец, юрыспрудэнцыя і правазнаўства, сабака (рус.), малпа (польск.) і слімак (бел.)*;

г) утварэнне новых намінатыўных адзінак, альтэрнатыўных існуючым намінацыям, якія маюць у моўнай свядомасці статус русізмаў: *гулец* замест *ігрок*, *заўзятар* замест *балельшчык*, *заўзець* замест *хварэць* [за футбольную каманду] (у спорце), *мінак* замест *прахожы*, *вітальяня* замест *прыхожыя* [у кватэры] і інш.

2. Паралельнае запазычванне лексічных адзінак з розных моў: *веласіпед і ровар, партфель і тэчка, фестываль і фэст*.

3. Узаемадзеянне рознадзялектных сістэм: *бусел і бацян, калодзеж (калодзезь) і студня, сасна і хвоя*.

4. Узаемадзеянне варыянтаў літаратурна-пісьмовай мовы (літаратурная мова – тарашкевіца): *саюз і звяз (Еўрасаюз – Еўразвяз) газета і газэта, наклад і тыраж, экзэмпляр і асобнік (паасобнік)*.

5. Суіснаванне ў сучасным маўленні (вяртанне ў актыўны ўжытак) устарэлых і сучасных лексічных адзінак: *мытня і таможня, амбасада і пасольства*.

Сярод асноўных фактараў, якія вызначаюць сучасныя маштабы лексічнага вар’іравання ў беларускай мове неабходна назваць наступныя.

1. Змяненне канцэпцыі паняцця “сучасная беларуская мова” і пашырэнне яе часовага дыяпазону (ад пачатку ХХ стагоддзя да сучаснасці), а таксама зняцце палітычных і ідэалагічных абмежаванняў на факталагічную базу (тэкставыя крыніцы) беларускай літаратурнай мовы. Апошняе садзейнічае істотнаму павелічэнню разнастайнасці і варыятыўнасці ў сучасным маўленні лексічных сродкаў з наступным замацаваннем іх у лексікаграфічных даведніках.

2. Тэндэнцыя да нацыяналізацыі, якая ва ўмовах беларуска-рускага дзяржаўнага двухмоўя мае выразныя рысы рэрусіфікацыі і садзейнічае а) нарматыўнай пераацэнцы слоўнікавага складу мовы; б) актуалізацыі

ўласных намінатыўных рэсурсаў мовы; в) спецыфіцы функцыянавання іншамоўнай лексікі (напрыклад, пашырэнне ў сучасным маўленні паланізмаў, якія адпавядаюць тэндэнцыі адштурхоўвання ад лексічнай сістэмы рускай мовы).

3. Развіцце сістэмы нацыянальнай беларускай мовы і актуалізацыя ў моўнай прасторы беларусаў новых падсістэм і функцыянальных стыляў (“тарашкевіца”, маладзёжны і камп’ютарны слэнг, канфесійны стыль і г. д.).

Е. Г. Лукашанец (МГЛУ, Минск, Беларусь)

ВАРИАТИВНОСТЬ ТОЛКОВАНИЙ В «НАРОДНОЙ ЛЕКСИКОГРАФИИ»

Появившиеся лет 10 тому назад так называемые русскоязычные онлайн-словари сленга и разговорной лексики, которые существуют только в электронном виде и пополняются самими пользователями Интернета, уже привлекли внимание лингвистов, занимающихся русским субстандартом. Однако, поскольку в этих произведениях «народной лексикографии» носители сленга не только добавляют слова и выражения, но и дают им определения, эти словари могут также стать хорошим источником для изучения металингвистической деятельности носителей русского языка. Они позволяют проанализировать, как те, кто не является специалистом-лексикографом, формулируют дефиниции, с помощью каких средств объясняют значение слов. В свою очередь это даст возможность в будущем внести вклад в решение некоторых важнейших проблем лексической семантики (разграничения ЛСВ, значения и его оттенка, полисемии и омонимии и т. п.).

Одна из характерных особенностей ненормированной речи – вариативность, и она в высшей степени проявляется и в онлайн-словарях. О графических, фонетических, морфологических, фразеологических вариантах заглавных единиц онлайн-словарей мы уже писали в ряде работ, целью же данного сообщения является определение характера вариативности дефиниций (толкований). Материалом послужили однословные сленговые названия лиц из онлайн-словаря «Словоново» (<http://slovonovo.ru/>), всего свыше трех с половиной тысяч толкований.

Анализ материала позволил сделать следующие основные выводы.

1. Около 12 % дефиниций носят характер синонимических, причем число синонимов может варьироваться от одного (*бухарик* ‘алкоголик’) до пяти (*лошпен* ‘растяпа, разиня, бестолочь, дурачок, чудак’). Интерес представляют дефиниции, состоящие из 2–3 синонимов, их около трети синонимических толкований. В ряде случаев синонимы, входящие в состав толкования, действительно очень близки по значению (*ахо* ‘«дурак», «дебил», «идиот»’), в меньшем числе случаев второе (третье) слово позволяет сузить понятие (*шатино* ‘юрист, адвокат’, *нацик* ‘нацист, расист, скинхед’); к таким случаям примыкают и толкования, которые представляют собой скорее ряд гипонимов: *крот* ‘сапер / минер / пиротехник’ (объединение слов в одну дефиницию подчеркивается знаками пунктуации). Вариативность здесь проявляется не только количественно (число синонимов), но и качественно: